

Araştırma Makalesi / Research Article

Modern Özbek Edebiyatında Babürname'nin Kaynaklık Ettiği Tarihi Hikâyelerden Nuqta ve Oy Botgan Pallada Hikâyeleri Üzerine

Historical Stories Inspired by the Bāburnāma in Modern Uzbek Literature: An Analysis of Nuqta and Oy Botgan Pallada

Veli Savaş YELOK ¹

Geliş/Received: 10/11/2024

Kabul/Accepted: 20/01/2025

Öz

Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra her alanda değişiklikler olduğu gibi, edebî düşünce de yenilenmiş; onun mahiyet, muhteva ve üslubunda da yenilik ve değişiklikler meydana gelmiştir. Bilhassa tarihi, edebî eserlerde, objektif bakış açısıyla ele alma ve edebî eserlere yansıtma imkânı ortaya çıkmış; edebiyata konu teşkil eden hususlarda, bunların ifade edilme usul ve yöntemlerinde, edebiyatın yüklendiği toplumsal ve estetik sorumluluğunun çerçevesinde de ciddi değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık ve sonrasındaki döneminde tarihe samimi bir şekilde yaklaşmak ve bunu edebiyata yansıtarken tarafsız davranmak, bu yıllarda yazılan edebî metinlerin niteliği olarak belirginleşmiş; yazarlar bilhassa bunu bir mesuliyet olarak kabul etmiştir. Şah ve şair Mirza Babür'ün şahsiyetini ve pek çok sıkıntılarla dolu hayatını konu alan tahkiyeli metinler, ihtiva ettiği olay ve kişilerin yanı sıra dil ve üslupları bakımından da oldukça ilgi çekicidir. Bu eserlerde, Babür'ün insanlara her dönem için ibret olabilecek hasletleri üzerinde durulmuştur. Hayriddin Sultan, Babürname'de yer alan bilgilerden yola çıkıp bunları kendi hayal gücüyle zenginleştirerek Oy Botgan Pallada ve Nuqta adlı hikâyelerinde işler. Sultan, bu hikâyelerinde tarihi, Babür'ün eserinde anlattıklarına uygun olarak tekrar canlandırır. Bu eserlerde yer alan olay halkaları dikkatle incelendiğinde bunların hem Babür'ün hayatı hem de şahsiyeti hakkında okuyucuda açık bir tasavvurun şekillenmesine imkân oluşturduğu görülür. Bunun yanı sıra söz konusu hikâyelerde Babür'ün dünyaya bakışının genişliğini ve şahsiyetiyle ilgili çeşitli yönleri gözler önüne seren Hayriddin Sultan, onun dikkatli bir hükümdar ve müşfik bir baba olduğuna dikkat çeker. Onu ayrıca dil konusunda hassasiyet sahibi biri, etrafındakileri ihmal etmeyen aile babası ve devlet adamı, istişareye önem veren idareci olarak tasvir eder.

Anahtar kelimeler: Hayriddin Sultan, tarihi hikâye, Özbek Edebiyatında hikâye, Bağımsızlık Sonrası Özbek Edebiyatı, Babür, Babürname.

Abstract

Following Uzbekistan's independence, significant transformations occurred in various fields, including literature. Literary thought underwent renewal, leading to innovations and changes in its essence, content, and style. In particular, historical literary works began to be approached from an objective perspective, reflecting historical events and figures in literary texts. This period witnessed notable changes in the themes of literature, methods of expression, and the social and aesthetic responsibilities literature assumed. In the period of independence and its aftermath, approaching history with sincerity and portraying it impartially in literary works became a defining characteristic of literary texts produced during this era, with writers considering it a responsibility. The narrative texts that focus on the character of Shah and poet Mirza Babur, and the difficulties that he experienced during his life are quite interesting due to their plots and characters as well as their language and style. These works reflect Babur's qualities, which serve as moral lessons for people across different periods. Drawing inspiration from the information found in the Bāburnāma, Hayriddin Sultan enriches these accounts with his imagination in the stories Oy Botgan Pallada and Nuqta. In these narratives, Sultan revives historical events in alignment with Babur's descriptions in his work. A closer examination of the chain of events in these works of literature reveals that they help readers form a clear impression of both Babur's life and character. In addition to highlighting Babur's open-

¹ Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta: velisavasyelok@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2889-921X>

mindedness and different traits in his stories, Hayriddin Sultan draws attention to the fact that Babur was a cautious ruler and affectionate father. He further portrays Babur as a linguistically sensitive individual, a caring family man who does not neglect those around him, a statesman attentive to his surroundings, and an administrator who values consultation.

Key Words: *Hayriddin Sultan, historical story, story in Uzbek literature, post-independence Uzbek literature, Babur, Bāburnāma.*

1. GİRİŞ

Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra genel insani değerleri; toplumsal, siyasi, fikrî ve manevi hayattaki olay ve gelişmeleri, bağımsızlığın getirdiği “yeni hayat düşüncesi”nin oluşturduğu çerçevede yeniden inceleme ve değerlendirme sürecine girmiştir. Bu süreç içerisinde şüphesiz ki edebî düşünce de yenilenmiş, onun bu çerçevede mahiyet, muhteva ve üslubunda da yenilik ve değişiklikler meydana gelmiş; bilhassa tarihi, edebî eserlerde, objektif bakış açısıyla ele alma ve edebî eserlere yansıtma imkânı ortaya çıkmış; edebiyata konu teşkil eden hususlarda, bunların ifade edilme usul ve yöntemlerinde, edebiyatın yüklendiği toplumsal ve estetik sorumluluğunun çerçevesinde de ciddi değişiklikler meydana gelmiştir. Bu durum Bağımsızlık Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası Özbek Edebiyatında genel olarak bütün edebî türlerde görülürken bilhassa tahkiyeli türlerden hikâyede daha belirgin bir şekilde kendini göstermiştir. Sovyetler Birliği Dönemindeki Özbek Edebiyatında özellikle tarihî konuları muhteva tahkiyeli eserlerde ele alınması âdeta imkânsız olan bireyin hürriyeti, milletin erkinliği, inanç ve bağımsızlık için mücadele; Türkistan’ı işgal edenlere karşı duyulan öfke ve onlarla mücadele, Özbek edebiyatının yeni dönemindeki eserlerde millî karakterlerin önde gelen özellikleri olarak anlatılır, izah ve telkin edilir.

Bağımsızlık ve sonrasındaki döneminde tarihe samimi bir şekilde yaklaşmak ve bunu edebiyata yansıtarken tarafsız davranmak, bu yıllarda yazılan edebî metinlerin niteliği olarak belirginleşir. Yazarlar bilhassa bunu bir mesuliyet olarak kabul ederek tarihî konularda tahkiyeli metinler yazar. Şah ve şair Mirza Babür’ün şahsiyetini ve pek çok sıkıntılarla dolu hayatını konu alan tahkiyeli metinler, ihtiva ettiği olay ve kişilerin yanı sıra dil ve üslupları bakımından da oldukça ilgi çekicidir. Bu eserlerde, Babür’ün insanlara her dönem için ibret olabilecek hasletleri üzerinde durulmuştur.

2. YÖNTEM VE VERİ TOPLAMA

Milletlerin ruhunu besleyen en önemli güç kaynağı, millî tarih şuurudur. Sovyetler Birliğini yöneten irade, şekillendirdiği vatandaşına vermeye çalıştığı sovyet şuurunu çerçevesinde idaresi altında yaşayanların kendi asli bağlarıyla olan ilişkisini ortadan kaldırma yolunu tercih etse de sovyet ülkesinin istikbalinin tehlikeye girdiği II. Dünya Savaşı yıllarında şartların da zorlamasıyla tarihî konularda eserler yazılmasına izin verir. Bu doğrultuda yazılan mensur eserlerde yazarlar, Mamajonov’un değerlendirmesine göre *savaşı ve sovyet halkının kurtuluş yolundaki ortak mücadelesini, askerlerin kahramanlıklarını adeta destan üslubu içerisinde tasvir eder, savaş meydanlarında vatan sevgisini ve onların vatana bağlılıklarını gösteren sovyet insanı tipini* ortaya koyarlar (1975: 134).

Sovyet vatani uğrunda halkı savaşa sevk edebilmek için bir araç olarak kullanılan tarihî temalara olan rağbet, savaş yıllarından sonra da devam eder. Özbek yazarları, bilhassa 1970’li yıllardan sonra kendi halklarına yönelen işgalcilerin yağma ve talanlarına karşı verilen mücadeleleri örnek olmak üzere tasvir eder, tarihî olayları ve şahsiyetleri yeniden değerlendirirler. Özbek yazarları, *kendi ülkesinin istikbali ve adalet için mücadele eden meşhur tarihî şahsiyetlerle halkının azatlığı ve istiklâli için Arap ve Moğol istilâcılarını karşı canı pahasına mücadele eden kahramanların vatan sevgisini ve cesaretini örnek gösterir; dostluk ve birliğe, kurtuluş ve barışa davet edici eserler* (Karakaş, 2012: 415), yazmaya devam ederler. 1970’li yıllarda Özbek yazarlar arasında kendi tarihlerini o günün şartları içerisinde yeni bir

bakış açısıyla yeniden değerlendirme ve yeniden idrak etme, tarihî ve millî şahsiyetlerden manevi güç alma, kendi millî geçmişlerindeki hürriyet, istiklal, barış ve adalet için verilen kahramanca mücadelelerle gurur duyma şuurunu uyandırma gayesi söz konusudur. Geçmişe müracaat etme ve okuyucunun dikkatinin buna dâhil konulara yönelmesi neticesinde Özbek edebiyatında Celalettin Mengüberdi, Emir Timur, Mirza Uluğbek, Muhammed Zahirüddin Babür gibi tarihî kahramanların hayatı veya yaptıkları çeşitli işleri konu edinen hikâyeye ve romanlar yazılır. Bu eserlerde ele alınan tarihî şahısların önemine dikkat çekme, hayatlarını ve yaptıkları hizmetleri ortaya koyma, onların konu olduğu ya da doğrudan doğruya kendi yazdıkları eserlerde anlatılanların millet hayatı açısından önemini idrak ettirme ve bunlardan ders çıkarttırma amaçlarının ön planda tutulduğu görülür.

Bu çalışmada, Modern Özbek Edebiyatında “Babür” simasının yukarıda dile getirilen esaslar çerçevesinde tarihî bir şahsiyet ve aynı zamanda da edebî eser kahramanı olarak ortaya konulmasının tespiti, nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmış ve çalışmada veri toplamak için doküman analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Hayriddin Sultan’ın Nuqta ve Oy Botgan Pallada hikâyeleriyle Muhammed Zahirüddin Babür’ün kendisinin yazdığı hem birey hem devlet adamı hem de şair olarak hayatının önemli aşamalarını anlattığı Vekâyî adlı eserden kaynak olarak istifade edilmiştir, söz konusu eser doküman analizi yöntemiyle taranmıştır. Nuqta ve Oy Botgan Pallada adlı hikâyelerde Babür’ün çeşitli yönlerinin ortaya konulduğu kısımları oluşturan anlatımların Vekâyî’de geçen şekilleri tespit edilerek bunların karşılaştırılması yapılmış, elde edilen verilerle ilgili tespit ve değerlendirmeler hep karşılaştırma yapılan kısımlarda hem de sonuç bölümünde dile getirilmiştir

2.1. Etik Kurul Onayı

Bu araştırmanın kavramsal çerçevesinin hazırlanması, verilerin toplanması, verilerin analizi ve yorumlanması aşamalarının tamamında etik kurallara uygun hareket edilmiştir. Karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ANKAD Dergisi Yayın Kurulunun hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Tüm sorumluluk yazarlara aittir. Bu çalışmanın ANKAD Dergisi dışında herhangi bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiş olduğunu taahhüt ederim. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmada kamuya açık bir kaynak olan Muhammed Zahirüddin Babür’ün Vekâyî adlı eseri tahlil edilmiş ve *doküman analizi* tekniği kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BABÜRNAME’NİN KAYNAKLIK ETTİĞİ TARİHÎ HİKÂYELERDEN NUQTA VE OY BOTGAN PALLADA HİKÂYELERİ HAKKINDA TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Bağımsızlıktan önceki yıllarda da Özbek yazarları Babür’ü konu edinen eserler yazmıştır. Pirimkul Kâdirov’un *Yulduzli Tunlar* (Yıldızlı Geceler) adlı romanında, Hayriddin Sultan’ın *Oy Botgan Pallada* (Ay Battığı Zamanda) ve *Nuqta* (Nokta) hikâyelerinde, Babür’ün edebî bir karakter olarak işlendiği görülür. Bunlar arasında *Oy Botgan Pallada* adlı hikâyenin özel bir yeri vardır. Bu hikâyeye, Özbek edebiyatında *Babürname*’yi esas alarak yazılmış ilk hikâyedir. 1977 yılında yayımlanan bu hikâyeye, yazıldığı ve yayımlandığı yıllar dikkate alındığında ayrı bir önem arz eder. Çünkü bu yıllarda tarihî şahsiyetleri konu alan hikâyelerin hem yazılması hem de yayımlanması büyük bir cesareti gerektiriyordu. Öyle ki tarihî kahramanlar hakkında eser yazmak “sovyet gerçeği” çerçevesinde, “feodal döneme özlem duymak ve bu dönemin şahsiyetlerini idealleştirmek” olarak değerlendiriliyor, halkta millî gurur duygusunu uyandırma ihtimali olan bu mahiyetteki eser ve onun yazarının hayatı tehlikede olabiliyordu.

Oy Botgan Pallada adlı hikâye, Babür'ün gençlik dönemini konu edinir. Babürname'de 1501-1502 yıllarla ilgili anlatılanlarda Babür, kendi derbederliklerden bahseder ve bu yıllarda Piskent'te de bulunduğunu kaydeder. Babür burada, çok değer verdiği arkadaşı Noyan Kökeldaş'tan ayrılmıştır (Arat, Vekayi 1970a: 156-158). Sultan, bu olayla ilgili Babürname'de yer alan bilgileri, kendi hayal gücüyle zenginleştirerek ve iki kısma ayırmak suretiyle hikâyesine dâhil eder. Bunlar hikâyede, Babür ve Noyan'ın diyalogu şeklinde yer alır. Bu diyalog vasıtasıyla okuyucu, Mümin'i tanır ve onun Babür'e teklifi hakkında bilgi sahibi olur, Noyan'ın da Piskent'te neden bulunmadığını öğrenir (Sulton, 2005: 125). Sultan, hikâyesinde Babür'ün burada yaşadıklarını okuyucuya malum kılar. Bunu da onun anılarını monolog şeklinde ifade ederek dile getirir. Yazar böyle bir yolu, Babür'ün psikolojik duygularını daha tesirli olarak dile getirme arzusuna imkân sağlamak amacıyla yapmış olabilir. Babür'ün Alişir Nevâyî hakkındaki düşünceleri, Şeybanî Han'la mücadelesi sürecindeki yaşananlara dair hatıraları, Semerkant ablukası, Sultan Hüseyin Mirza'nın Babür Şah'a değil Şeybanî Han'a elçi göndermesi; Ali Dost, Kanber Ali ve Muhammed Dost hakkındaki düşünceleri, Muhammed Hüseyin Mirza'nın vaat edilmiş Oratepe'yi vermemesi gibi tarihî gerçekler, hikâyede Babürname'de anlatılanlara uygun olarak tasvir edilmiştir.

Oy Botgan Pallada hikâyesini Babürname'deki bir diğer olay da süslemektedir: Babür bunu "Bu köyde köylülerin evlerine indik. Ben köy muhtarının evine indim. Altmış - yetmiş yaşında bir adamdı. Fakat annesi henüz hayatta idi. Çok yaşlı bir kadındı; yüz on bir yaşında idi. Timur Bey Hindistan'a girdiği zaman, bu kadının akrabasından biri o sefere iştirâk etmiş. Onları hatırlar ve anlatırdı. Ancak Dıhket'te bu kadının kendisinden doğan erkek ve kız torun ve torunlarının torunundan doksan altı kişi hâlâ mevcut idi; ölenler ile birlikte, iki yüz kişi sayarlardı. Torununun torunlarından biri yirmi beş - yirmi altı yaşlarında ve sim-siyah sakallı bir yiğit idi." (Arat, Vekayi 1970a: 145) şeklinde kaydeder.

Hayriddin Sultan hikâyesinde, tarihi, bu bilgiler esasında tekrar canlandırır. Babür'ün tasvir ettiği simsiyah sakallı, kuvvetli delikanlıya yazar, Abdülkerim ismini verir; yüzü, sonbahardaki yapraklar gibi sararıp solmuş ihtiyar kadının yaşının yüz on altı olduğunu söyler; bu yaşlı kadına gözlerini kapattırarak onu geçmişin mahzun günlerine tekrar döndürür ve ona, Moğolların yaşattığı sıkıntılardan bahsettirir ve nihayetinde de Babür'ün eserinde yazdığı hususu dile getirir: "Arkadan ve önden zorlayarak, düşman ok atmağa başladı. Yardıma gelmiş olan moğul askerlerinin muharebe etmeğe hiç tâkati yoktu. Muharebeyi bırakıp, bizim kendi askerimizi yağma ederek, attan düşürmeğe başladılar. Yalnız burada değil, bedbaht moğulun âdeti dâimâ böyledir. Gâlip gelse de, ganimet (olca) alır, mağlûp olsa da, kendi ilini (adamlarını) yağma edip, ganimet alır (Arat, Vekayi 1970a: 134-135). Yazarın dile getirdiğine göre, yirmi üç senedir ihtiyarın gözleri görmez olmuş, dokuz çocuğu da bu dünyadan göçmüştür. Onun Emir Timur'un ordusunda hizmet ederken şehit olan ağabeyi Melik Ubeydullah'ın acısı hâlâ yüreğini sızlatmaktadır. Hikâyede yer alan bu bilgiler, *Oy Botgan Pallada* adlı eserinde Hayriddin Sultan, Babür'ün verdiği bilgilerden maharetle istifade ettiğini, tarihî şahıslar hakkında Babürname'de yer alan kısa malumatlardan kahramanlarını yaratırken mahir bir şekilde yararlandığını göstermektedir. Yazar, eserinin gayesine hizmet edecek malumatları yerinde kullanarak hikâyenin kurgusunu da zenginleştirmiştir. İhtiyar kadının Emir Timur dönemi hakkındaki anlattıkları bitirmeden kapının çalınmasını, Ahmet Kasım'ın Noyan Kökeldaş'ın ölüm haberini getirmesini ihtiva eden bölüm, âdeta hikâyenin can alıcı noktasıdır. Bu vefat konusunda Babürname'deki yer alan tafsilatlar, hikâyede Babür ve Ahmet Kasım'ın diyalogu şeklinde anlatılır. Babür'ün "...Noyan'ı düştüğü yerden arayarak buldular ve Biş-Kend'de gömüp, geri döndüler. Bunlar Noyan'ın ölüsünü, ziyafet yapılan yerden bir ok atımı kadar yüksek bir uçurumun altında bulmuşlar. Bâzı kimseler Mü'min'in, Semerkand'daki kinini unutmuyarak, Noyan'a kastettiğini düşündüler. Doğrusunu bilen olmadı. Bana bu garip bir tesir yaptı. Az adamın ölümünden böyle müteessir olmuşumdur. Bir hafta - on gün kadar hep

ağladım.” (Arat, Vekayi 1970a: 147-148) cümleleri, Sultan’ın kaleminden kendine mahsus manzaları çizmesine kaynaklık etmiştir. Kendisine böylesine tesir eden vefat olayı sonrasında Babür’ün yaşadığı ıstırap, içine düştüğü mahzunluk ve ümitsizliğe rağmen Sultan, iradesi bükülmeyen bir Babür’ü gösterir.

Hayriddin Sultan, *Oy Botgan Pallada* adlı hikâyesinde tabiat tasvirlerinden ustaca faydalanmıştır. Yazar, Noyan’ın vefatı haberinin gelmesinin arifesinin anlatımındaki “... Tun bo’yi sharros quygan yomg’ir kuni bilan tinmadi. Osmoni falakni to’ldirib yuborgan qora bulutlar qahr bilan to’lg’anib, savalab sel quyardi. (Sulton, 2005: 124) [Bütün gece durmadan yağan yağmur gündüz de ara vermedi. Gökyüzünü örten kara bulutlar kahır ile hareket ederek yağmur yağıyordu.] kara bulutlar, yaklaşan bir sıkıntının habercisi gibidir. Yine metinde alınacak haber öncesinde sakin geçen gün “Peshindan keyin havo charaqlab ochilib ketdi. To’da-to’da uvada bulutlar orasidan quyosh xijolatomuz mo’raladi. (Sulton, 2005: 126) [Öğleden sonra hava açıldı. Parçalı bulutlar arasından güneş mahcup olmuşçasına gülümseyerek baktı.] şeklinde tasvir edilir ve bu günün akşamının yaklaştığı vakitlerdeki manzara “...Lojuvard osmonning Suvqoq kenti ustidagi burchida samo beliga belbog’ tortdi - turfa rangda yal-yal tovlangan kamalak oqshomni nurga beladi. Etni junjiktirib, zaxkash shabada turdi (Sulton, 2005: 132). [...Lâcivert gökyüzünün Sukak kenti üzerindeki burcunda gökkuşağı türlü renklerle akşamı ışıklarla kucakladı. Bedeni titreten soğuk rüzgâr dindi.] şeklinde tasvir eder. Sultan bu günü; güneşin ufku kırmızıya boyayarak battığı, bozkırın siyahlara bürünmüş mahiyette görüldüğü, rüzgârın zayıf ve kararsız estiği kabilinden tasvir eder. Bu vakitlerde Noyan’ın kanı dökülmüş, Mümin kötü niyetine ulaşmıştır. Sonraki günün tasvirinde yazar, yağmur, fırtına ve şimşekten faydalanır çünkü hikâyede Noyan’ın ölüm haberinin geleceği vakit yaklaşmaktadır. Ahmet Kasım geldiğinde şimşekler çakmaktadır. Sultan bu durumu âdeta Babür’ün gönlündeki feryadın yankısı olarak tasvir etmiştir. Kanalı doldurarak akan bulanık su sadece tabiatdaki huzursuzluğun değil sanki Babür’ün yerle bir olmuş hayatının, pek çok dert ve arzuya dolu iç dünyasının kaynayan hâlinin ifadesidir. Taşkent’ten gelen yardım haberiyle tabiat sakinleşir, ay batar. Burada ayın batması, başlayacak yeni günün habercisi olan güneşe yerini devretmesinin ifadesidir. Bu durum, karanlıkla aydınlığın yer değiştirmesi; Babür’ün hayatının normalleşmesi, aydınlık günlere dair ümidinin tekrar canlanarak sıkıntılı zamanlarla güzel zamanların yer değiştirmesinin sembolü olarak değerlendirilebilir.

Hayriddin Sultan hikâyesinde, okuyucusunu olayların gelişimine önceden hazırlar. Örnek olarak o, Noyan’ı Piskent’te bırakıp bırakmamak konusunda Babür’ün içine düştüğü ikilemi “(Bobur) o’z tabiatiga xilofan negadir ikkilanardi.” (Sulton, 2005: 126) [Babür kendi tabiatına zıt olarak nedendir, tereddüt ediyordu.] şeklinde vererek hikâyede düğüm noktasını oluşturur.

Babürname’de yer alan bir olayın tafsilâtı Hayriddin Sultan’ın dikkatini çekmiş ve bu bilgi onun *Nuqta* (Nokta) adlı hikâyesinde az da yer olsa almıştır. Sultan, hikâyedeki gayesine uygun olarak söz konusu tarihî hakikati eserine dâhil etmiş; tarihî şahıslar ve kendi yarattığı kahramanlar çerçevesinde bunu edebî maharetiyle dile getirmiştir.

Babürname’de Çahçeran ve Çeraktan’dan geçme süreci ayrıntılarıyla tasvir edilmiştir:

“Çahçerân’dan iki-üç konak gidince, kar fevkalâde çoğaldı; üzengiden daha yukarıya çıkıyordu ve birçok yerde atın ayağı yere dokunmazdı. Kar durmadan yağıyordu. Çerağ’dan geçtikten sonra da kar çoktu. Yol da bize yabancı idi. Lenger-i Mîr Giyas civarında, Kâbil’e hangi yoldan gideceğimiz hakkında, istişâre ettik. Ben ve hazır bulunanların çoğu: - “Kıştır ve dağ yolu tehlikelidir; Kandahar yolu vakıa biraz uzaktır, fakat tehlikesiz yürünür” - fikrinde idik. Fakat Kasım Bey: - “O yol uzaktır, bu yoldan gideriz” - diye, çok büyük tecrübesizlik gösterdi ve bu yoldan gittik. Peşâilerden Pîr Sultan ad[ı] biri rehber idi. İhtiyarlığından mı, telâşından mı yahut karın çokluğundan mı, yolu kaybetti ve götüremedi. (Arat, Vekayi 1970b: 304)

Hayriddin Sultan'ın *Nuqta* adlı hikâyesinde bu bilgi “Sulton peshoyi otlig kekxa yo'lboshlovchi sovuqdan gangibmi yo azbaroyi qarilikmi, yo'lni yo'qotdi.” (Sulton, 2005: 144) (Sultan Peşâî adlı ihtiyar rehber, soğuktan mı şaşırды yoksa ihtiyarlığından mıdır yolu kaybetti.) şeklinde basitçe ifade edilir.

Babür bu meşakkatli bu seferi şöyle tasvir eder: “Bir haftaya yakın, karı teperek, yürüdük; günde bir ve bir buçuk şer²den fazla gidilemezdi. Karı tepen adamlar: ben, on-on beş kişi, Kasım Bey, oğulları Tengri - Birdi, Kanber Ali ve bir de onun iki - üç adamı idik. Bu zikredilenler ile, yaya yürüyerek, karı teperdik. Her adam yedi-sekiz veya on karı³ ileri yürüyerek ve her adım attığı zaman beline ve göğsüne kadar bata bata karı teperdi.” (Arat, Babürname: 1970b: 305).

Babürname'de Zirrîn Geçiti ve Havâl-i Kutî'den geçmelerini ayrıntılı olarak anlatır (Arat, Babürname: 1970b: 306). Hayriddin Sultan, bu süreçte yaşananları anlatırken onun şahsiyetindeki mertlik, âlicenaplık ve fedakârlık özelliklerine dikkat çeker; ruhi ıstıraplarını dile getirir (Sulton, 2005: 144-145). Sultan'ın burada çizdiği ruhi tasvirlerle Babür'ün iç dünyasını okuyucuya takdim eder.

Hayriddin Sultan'ın “Nuqta” (Nokta) hikâyesi gerek konuyu ele alma şekli gerek üslubu, gerek tarihî bilgilere fazlaca yer vermesi gerekse kahramanlarıyla daha dikkat çekicidir. Babürname'de 564-570. sayfalar (Arat, Babürname: 1970c) arasında, 1528 yılındaki olayları anlatılırken Hümayun'un elçileri Beyanşeyh ve Bekkine Veys Lagarî'nin ziyareti hakkındaki bilgiler sunulur ve Hümayun'a gönderilmiş mektubun metni bütünüyle ilâve edilir. Hayriddin Sultan bu metni 11 bölüme ayırır ve parçalar arasında Babür'ün hayatındaki unutulmaz olayları, mektubu yazma sürecindeki ruhi vaziyetindeki değişiklikleri maharetle tasvir eder. Yaşanan olaylar halkası dikkatle incelendiğinde bunların hem Babür'ün hayatı hem de şahsiyeti hakkında okuyucuda açık bir tasavvurun şekillenmesine imkân oluşturduğu görülür.

Babürname'de yazılanlara göre Babür, Hümayun'u çocuğunun dünyaya gelmesi ve bunun da erkek olması münasebetiyle tebrik eder; Hümayun'u çocuğa isim seçmedeki hatasıyla ilgili düşüncelerini dile getirir ve bu ismi tasvip etmediğini söyler: “Şükrolsun, Tanrı sana bir oğul vermiş. O sana oğul ve bana da sevgili bir çocuktur. Yüce Tanrı böyle sevinçleri bana ve sana daima nasip etsin; âmin, ya rabbilalemin. Adını El-Aman koymuşsun. Tanrı mübarek etsin. Fakat kendin yazdığın halde, düşünmemişsin ki, çok kullanılması yüzünden, halk buna Alama veyahut İl-Aman der. Yoksa böyle elif-lam adda az bulunur. Tanrı adını ve zatını takdis ve mübarek etsin. Bana ve sana çok seneler ve çok zamanlar El-Aman'ı devlet ve saadetle muhafaza etsin.” (Arat, Babürname: 1970c: 567). Babür'ün dünyaya bakışının genişliği ve şahsiyetiyle ilgili çeşitli yönleri gözler önüne seren bu bilgi, Hayriddin Sultan'ın dikkatini çeker. O, Al'aman'ın dünyaya gelişi ile Hümayun'un doğduğu dönemdeki olaylara dikkat çekilerek onun ismiyle Babür evlatlarının adları mukayese edilir. Bu mukayese, yazara Babür'ün hayatındaki zor zamanları veya mutlu anları tasvir etme, “ele şah ve kadere köle” olan büyüklerin de kimi zaman çaresiz kaldıkları hakkındaki ıstırap verici düşünceleri tasvir etme imkânını verir. Bu tasvirlerde de Babürname'de anlatılan olayların izlerini görmek mümkündür. Örnek olarak Sultan, Abdüllâtîf'ten bahsederken Babür'ün dilinden “Axir, Sulton Mirzo Ulug'bekdek fozili zamonning noraso farzandi Abdullatif shu besh kunlik o'tar dunyo uchun shundoq qari va donishmand otasini qatl etdi (Sulton, 2005: 142) [Sultan Mirza Ulugbey gibi fazili zamanın akılsız evladı Abdüllâtîf beş günlük geçici dünya uğruna böyle ihtiyar ve bilge babasını öldürttü] der. Babürname'de bu facia şöyle anlatılır: “Uluğ Bey Mirza'dan, oğlu Abdullatif Mirza aldı. Bu beş günlük fani dünya için, öyle danişmend ve ihtiyar babasını şehit etti.” (Arat, Babürname: 1970c: 77).

² Uzunluk ölçü birimi.

³ Uzunluk ölçü birimi.

Babür, saltanatı elde etmek için babasının ya da oğlunun, kardeşlerinin veya akrabalarının hayatına son veren hükümdarların yaptıklarının ıstırabını çeker. Böyle bir akıbetin evlatlarının kaderinde de yaşanmaması için onları ilim ve irfan sahibi insanlar olarak yetiştirmeye çalışır. Söz konusu hikâyede Babür'ün bu mahiyetteki endişeleri; Türkistan tarihindeki bu mahiyetteki acılar, saltanat mücadeleleri, Hüseyin Baykara'nın oğullarının, Babür'ün üvey kardeşi Cihangir Mirza'nın çevirdiği entrikalara da değinmek suretiyle verilir (Sulton, 2005: 142-147).

Hikâyede Babür'ün şahsiyetinin dikkat çeken bir yönü Zerrin Geçidindeki olaylarla ilişkilendirilerek anlatılır. Babür, Babürname'de 1501-1502, 1506-1507, 1527-1528 yıllarındaki olaylar anlatılırken kulağından sık sık rahatsızlandığını dile getirir. Hayriddin Sultan bu bilgilerden de ustaca istifade ederek hikâyesindeki olay örgüsüne Zerrin Geçidindeki olayları dâhil eder. Bu olayın 1506-1507 yıllarında yaşandığı Babürname'de kayıtlıdır. Bu konuda 1501-1502 yılları arasında yaşananlarla ilgili Babürname'de şu bilgiler yer alır: “Bu civarda Ha-Derviş rüzgârı eksik olmaz; daima şiddetli eser. Soğuk o derece idi ki, şu iki - üç gün içinde, burada iki - üç kişi soğğun şiddetinden ölmüştü. Bana gusül zarureti hâsıl oldu. Sahilleri tamamen buz tutmuş; fakat akıntının kuvvetinden, ortası buz tutmamış olan bir arık suyu vardı. Bu suya girip, gusül yaptım ve on altı defa suya daldım. Suyun soğukluğu epeyce tesir etti. (Arat, Babürname: 1970a: 146-147). Her ne kadar Babür burada “Bende gusül zarureti hâsıl oldu.” demişse Sultan, Babür'ün irade gücünü göstermeyi istediğinden “askerlerini cesaretlendirmek” için suya defalarca daldığını anlatır: “Yana bir dafa, xuddi shu singari ayozli kun edi, daryo labiga yetganda cherik bir seskandi; u otdan ildam tushib sohilga bordi, muzni teshib, o'n olti bor sho'ng'idi...” (Sulton, 2005: 145) [Yine bir defasında tıpkı öyle ayaz bir gündü, ırmak yakasına vardığında asker tereddüt etti; o atından hemen inip sahile vardı, buzu kırıp on altı defa suya girip çıktı...] Sultan, çeşitli yıllarda yaşanan bu ve benzeri olayları bütünlük çerçevesinde mahirane bir üslupla anlatır.

Babürname'de yukarıda ifade edilen yıllarda Babür'ün sık sık ateşinin yükseldiği ve hastalandığı bilgisi yer alır. *Nuqta* adlı hikâyede Babür'ü bu çerçevede hasta olarak tasvir edilir. Öyle ki mektup yazarken kimi zaman birkaç defa buna ara vermesi, kimi zaman ağrıyan kulağını tutarak ıstırabını dindirmeye çalışması kimi zaman da hâlsiz olması bu durumu işaret eder. Hatta hikâyenin ilk cümleleri onun bu durumunu okuyucuya haber verir: “İkki haftadirki, Ograda bemorning hasratidek uzun, tinimsiz yomg'ir quyardi. İkki haftadirki, fayzu shukuhini yo'qotgan Bog'i Nurafshonga darchadan mahzun boqib yotgan Zahiriddin Muhammad Bobur bu kun yostiqdan bosh ko'targan, tong sahardan Xilvatxonada yolg'iz o'tirgancha Kobulga - Humoyunga maktub bitmoqda.” (Sulton, 2005: 138-139) [İki haftadır Agra'da hastanın hasreti gibi aralıksız bir yağmur yağıyordu. İki haftadır haşmet ve taravetini kaybetmiş Bağ-ı Nurefşan'a pencereden hüznle bakarak yatan Zahiriddin Muhammed Babür, bugün yastıktan başını kaldırmış, sabahtan beri odasında oturmuş, Kabil'e, Hümayun'a mektup yazıyordu.] Durmadan yağın yağmuru, hastanın uzun süre devam eden hasretine benzetmek orijinal bir ifadedir. Hikâyenin kahramanı olan hasta Babür'ün ruhunda da hasret hâkimdir. Sahibinin hastalanması üzerine Bağ-ı Nurefşan da haşmet ve taravetini kaybetmiştir. Hastadan dolayı sadece Bağ-ı Nurefşan, bütün âlem böyle görünmektedir. Hasta olmasına rağmen Babür'ün tefekkürü derin, fikirleri esastır. Yazar Babür'ün dertli düşüncelerini tasvir ederken çok önemli felsefî fikirleri dile getirir: “(...) iztiroblar boisi - tiriklikda, insonlikda. Faqat tirik odamgina iztirob chekmoqqa, iztiroblar ichra tobora tozarib, yuksalib, hayotning jamiki mashaqqatlarini yengib bormoqqa qodir. Dunyodagi hatto eng ulug' o'lik ham iztirob chekmoqdan mahrum, zero, insoniy iztirob - tiriklik nishonasi, barhayot diyonat ovozidir.” (Sulton, 2005: 147) [(...) ıstırapların sebebi, dünyada, hayatta. Fakat sadece yaşayan insan ıstırap çekmeye, ıstıraplar içerisinde daha da gençleşip, yükselip, hayatın bütün meşakkatlerini yenip yaşamaya kadir. Hatta dünyadaki en ulu ölü de ıstırap çekmekten mahrum zira insani ıstırap hayatta olmanın göstergesidir, ebedî vicdanın sesidir.]

Babür evlatlarının her yönden kâmil insanlar olmalarını arzu eder. Kendisinin onlarda fark ettiği eksik ve hataları, başkalarının görmesini istemez, bunların tekâmülü ve düzeltilmesi için tavsiyelerde bulunur, onlara usul erkân gösterir. Babürname’de, Hümayun’dan gelen mektupta muğlak ifadelerin olması, yazım hatalarının bulunması Babür’ü üzer, düşündürür; devamında da o, onlara tavsiyelerde bulunur: “Bundan sonra tekellüfsüz, açık ve basit sözlerle yaz; sana da zahmet daha az olur, okuyana da. Sonra büyük bir iş için gidiyorsun; iş görmüş, fikir ve tedbir sahibi beyler ile istişare edip, onların sözü ile hareket etmelisin. Eğer benim memnuniyetimi istiyorsan, yalnızlığı ve halktan uzak bulunmağı bırak. Günde iki defa küçük kardeşini ve beyleri, ihtiyarlarına bırakmayarak, huzuruna çağırıp, nasıl bir iş olursa olsun, istişare ile bu sadık dostlarla birlikte karar vermelisin.” (Arat, 1970c: 569). Bu ve benzeri malumatlardan yararlanan Sultan, Babür’ün ne kadar dikkatli bir hükümdar ve müşfik bir baba olduğuna dikkat çekerek onun dil konusunda hassasiyet sahibi biri, etrafındakileri ihmal etmeyen aile babası ve devlet adamı, istişareye önem veren idareci olarak tasvir eder.

Hayriddin Sultan, *Nukta* adlı hikâyesinde Babür’ün Türk kültürüne önemli bir hizmeti olan “Babürî Hattı” hakkındaki düşüncelerini ilginç olaylar çerçevesinde tasvir eder. Şîrgarî’de yaşanan anlaşmazlıklar, itibar sahibi dinî önderlerin ziyaretleri çerçevesinde gelişen olaylar silsilesine Münecim Muhammed Şerif’in yanlış işlerini gösteren kısımlar, metinde önemli paya sahiptir. Hikâye kahramanları arasında olumsuz tipler içinde yer Muhammed Şerif üzerinden Sultan, onların bu dönemdeki hükümdarları baskı altına aldıkları tarihî gerçeğine okuyucunun dikkatini çeker. Yazar, Muhammed Şerif’in kişiliğini anlatırken Babürname’de yer alan 1526 yılındaki olaylardan yararlanır: “Zikredildiği gibi, geçen vak’a ve hallerden, saçma söz ve konuşmalardan, askerinin telâş ve korkusu arttığı bir zamanda, Muhammed Şerif Münecim uğursuzu, vâkıa bana söyleyecek faydalı bir sözü yoktu, fakat tesadüf ettiği herkese dâimâ, bu günlerde Merih’in garp tarafında olduğunu ve bu tarafta muharebe eden herkesin mağlup olacağını söylüyordu. Bunu böyle bir uğursuza kim sormuş. Cesâretsiz halkın gönlünü bu daha fazla kırdı. Onun bu saçma sözlerine kulak vermeden, yapacağımız işleri durdurmuyarak, muharebe hazırlığına himmet ve safları tanzime gayret ettik.” (Arat, 1970c: 506). Böyle olmasına rağmen değişik zamanlarda Muhammed Şerif’in Babür’ü ziyaret ettiğine dair malumatlar da Babürname’de kaydedilmiştir. Bu durum, Babür’ün kendisine zararının dokunacağını bildiği birisine sırf onun daha önceki hizmetlerinden dolayı hürmet göstererek bunları unutmayan, bu sebeple onu cezalandırmayan devlet adamlığı özelliğini öne çıkarır.

Hayriddin Sultan, Muhammed Şerif’in yanlış işleri ve Gazne mukimlerinin hileleri arasındaki benzerliğe okuyucunun dikkatini çeker. Babürname’de 1503-1504 yıllarındaki olaylar anlatılırken bunun üzerinde durulur: “Sultan Mahmud’un kabri Gazne civarındaki mahallelerin birindedir ve sultanın kabri orada bulunduğu için, buraya Ravza derler. (...) Gazne köylerinin birinde bir mezar olduğunu ve salavat okuyunca, sallandığını söylediler. Gidip görüldü ve kabrin sallandığı his edildi. Sonra malum oldu ki, bu mücavirlerin bir hiylesi imiş. Kabrin üzerine bir çatı yapmışlar; çatıya dokununca, sallanıyor ve çatı, sallanınca, kabir hareket ediyormuş gibi his ediliyor; nasıl ki, gemiye hiç binmemiş olan kimse gemiye binince, sahilin hareket ettiğini his eder. Mücavirlerin çatıdan uzak durmalarını emrettim. Birkaç salavat okudular, fakat kabirde hiç bir hareket his edilmedi. Çatıyı bozup, kabrin üzerine künbed yapılmasını emrettim. Mücavirleri de böyle bir hareketten tehditle men’ edildiler. (Arat, 1970b: 214-215).

Bu malumatlar Hayriddin Sultan’ın hikâyesinde şu şekilde beyan edilir:

“Muhammad Sharif kabi ularni haydab solmoq esa oqil kishining ishi bo’limgay. Beixtiyor bundan besh-olti yil muqaddam, G’azni kentlarida ro’y bergan voqea yodiga tushdi. Bir safar G’azni kentlaridan birida g’alati mozor xususida allanechuk mishmishlar qulog’iga yetdi. Go’yoki, salovat aytilsa, qabr tebranur emish. O’zi borib, uzoq razm soldi, qabr tebrangandek

ko'rindi. O'sha yerda o'tirib, bir oz mulohaza qildi. Ma'lum bo'ldiki, mujovirlar qabr tepasiga bir halqa yasabdirlar, har zamonda sezdirmay halqani qimirlatib qo'yar ekanlar. Halqa tebrangach, qabr tebrangandek ko'rinar ekan - umrida kemaga tushmagan odam, kemaga kirgach, xuddi qirg'oq tebrangandek tuyulgani singari. Shu fikrga kelib, mujovirlarga halqadan nariroq turib salovat aytishlarini buyurdi. harchand zo'r berib salovat aytdilar, biroq qabrda hech qanday harakat sezilmadi. Kulimsirab, iziga qaytarkan, halqani buzib tashlab, qabr ustiga gumbaz barpo qilishni, mujovirlarning minba'd bunday riyokorlik ila mashg'ul bo'lmasliklarini qattiq amr etdi." (Sulton, 2005: 150) [Aşağı yukarı bundan beş altı yıl önce Gazne kentlerinde ortaya çıkan olay aklına geldi. Bir seferinde Gazne kentlerinden birinde tuhaf bir mezar hakkında miş mişler kulağına geldi. Güya her salâvat getirildiğinde kabir sallanıyormuş. Kendi gidip uzun süre gözlemedi, kabir sallanır gibi göründü. Orada oturup bir müddet düşündü. Anlaşıldı ki mücavirler, mezarın üstüne bir halka yapmışlar, her zaman kimseye sezdirmeden halkayı kımıldatıyorlarmış. Halka kımıldayınca kabir sallanır gibi görünüyormuş; ömründe gemiye binmeyen birinin tıpkı gemiye bindiğinde sahil sanki sallanıyormuş gibi hissetmesi gibi. Bu sonuca varınca mücavirlere, halkadan biraz uzakta durup salâvat getirmelerini buyurdu. Var güçleriyle salâvat getirdiler ancak kabirde herhangi bir hareket görülmedi. Gülümseyerek geri dönerken halkayı çıkarıp kabrin üstüne kümbet yapılmasını, mücavirlerin bundan sonra böyle bir riyakârlıkla meşgul olmamalarını sert bir şekilde emretti.]

Nukta adlı hikâyesinde Sultan, din maskesi altında kişisel menfaatlerinin devamlılığını sağlamaya çalışanları Babür'ün akli ve dikkati çerçevesinde nasıl ifşa ettiğini, böyle bir yol takip etmenin dönemin hükümdarları için pek de kolay olmadığını; buna teşebbüs eden idarecilerin çeşitli iftira yahut tehdide maruz kaldığını da satır aralarında dile getirir. Bu duruma Umarali Narmatov da şu ifadeleriyle dikkat çeker: "Bobur o'z davrining peshqadam vakili sifatida hurofotdan, taraqqiyot yo'liga g'ov tashlaydigan bid'atlardan yiroq bo'lgan, kezi kelganda xurofot, bid'atlarni fosh etgan, xurofot bilan haqiqat chegarasini juda nozik farqlagan (Normatov, 2007: 185). [Babür kendi devrinin öncü temsilcilerinden birisi olarak hurafattan, terakkinin yoluna engel çıkaran bidatlerden uzak durmuş; yeri geldiğinde hurafatları, bidatleri ifşa etmiş, hurafat ile hakikatin sınırlarını oldukça titiz bir şekilde ayırmıştır.]

"Çok anlamlı, katman katman ve ölmez eser" (Karimov, 2019: 4-son) olan Babürname'deki malumatlar, Hayridin Sultan'ın "Nuqta" (Nokta) hikâyesinde aynen tekrar edilmemiştir. Sultan'ın hikâyelerine kaynaklık eden Babürname'yle ilgili olarak "Bu muazzam asarning har bir satri haqida bittadan hikoya yozish mumkin. chunki u ulug' insoniy tajriba va beqiyos insoniy fazilatlar ila yo'g'rilgan kitobdir. chunki bu nodir durdonaning yaratguchisi sohibi fazilat, sohibi hikmat bo'lgan mumtoz bir kishidir. Jahon tarixi uning singari zakovatli va shijoatli zotlarni kam ko'rg'an. Shu bois ham «Boburnoma»ni kitobat qilgan kotiblardan biri kitob nihoyasida asar muallifiii ta'riflab: «Va fazilat bobida kamligi yo'h erdi», deya ta'kidlaydi (Sultonov, 1993: 230) [Bu muazzam eserin her bir satırı hakkında bir hikâye yazmak mümkün. Çünkü bu eser, büyük insani tecrübe ve emsalsiz insani faziletlerle yoğrulmuş bir kitaptır. Çünkü bu nadir dürdanenin yaratıcısı sahib-i fazilet, sahib-i hikmet olan mümtaz bir kişidir. Dünya tarihi onun gibi zeki ve cesur zatları az görmüştür. Bu sebeple de "Babürname"nin müstensihlerinden birisi, kitabın sonunda eserin müellifini tarif ederken "Ve fazilet babında eksigi yoktu." diye belirtir. Bu ve benzeri ifadeleriyle muhtemelen Sultan, Normatov'un da belirttiği üzere (...) "ko'ngil ko'zi bilan mutolaa qilgan adib asar sahiflarida insonni lolu hayron etadigan tilsim pinhon ekaniga iqror bo'ladi." (Normatov, 2007: 185) [(...) [Babürname'yi] gönül gözüyle mütalaa eden yazar, eserin sayfalarında insanı lalü hayran eden tilsimin pinhan olduğuna" teslim olur.]

4. SONUÇ

Yüksek tefekkürün örneği olan Babürname’yi Türkiye’de neşreden Reşit Rahmeti Arat, bu eserle ilgili şunları söyler: (...) [*Babür’ün*] *Kendi hayatının tarihi olan bu eser türk nesrinde misline az tesadüf edilen bir şah eserdir. Açık ifadesi, canlı tasvirleri ve akıcı üslûbu, mevzuun bugünkü hayat şartlarından uzak olmasına rağmen, okuyucuyu kendine öyle bağlar ki, insan farkına varmadan, sanki Babur’un maiyetine girerek, bir gölge gibi, onun yorulmaz, azimkâr ve cevval şahsiyetinin yanında, dalgalı hayatının bütün keder ve sevinçlerine iştirâk eder* (Vekayi 1987, I: 0139). Nuqta ve Oy Botgan Pallada hikâyelerinin yazarının Babürname için yaptığı değerlendirmeleri, Umarali Normotov şöyle aktarır: Müellif “*Babürname*”yi, “*İbret kitabı*”, “*Mertlik kitabı*”, “*Danışmentlik kitabı*” sıfatlarıyla tarif ederken aynı zamanda onu “*büyük sırlar kitabı*” olarak isimlendirir. “*Babürname*”yi sayfa sayfa okuduğunuzda onun satır aralarında onlarca ilginç sırlarla karşılaşacaksınız... Dünyada ilm-i gayp denilen mucizenin varlığına “*Babürname*” gibi hakikat kitabını mütalaa eden kişi, şüphesiz, inanır. [Muallif «Boburnoma»ni «İbrat kitobi», «Mardona kitob», «Donishmandlik kitobi» sıfatida ta’riflar ekan, ayni paytda uni «Buyuk sırlar kitobi» deb ataydi. «Boburnoma»ni sahifama-sahifa varaklab ko’rsangiz, - deb yozadi muallif - uning qatlarida o’nlab g’aroyib tilsimotlarga duch kelasiz... Dunyoda ilmi g’ayb deb atalmish mo’jiza mavjudligiga «Boburnoma»dek haqqoniyat kitobini mutolaa qilgan kishi, shubhasiz, imon keltiradi] (Normatov, 2007: 185)

Hayriddin Sultan’ın *Oy Botgan Pallada* ve *Nuqta* adlı hikâyelerinin yanı sıra Özbek edebiyatının kimi yazarlarının da dikkatini çeken ve çekecek olan Babürname, hem Özbek hem de genel Türk edebiyatının hazinesine kaynaklık etmiştir ve etmeye de devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti. (1970a). *Baburnâme - Babur’un Hâtıratı-I*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Arat, Reşit Rahmeti. (1970b). *Baburnâme - Babur’un Hâtıratı-II*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Arat, Reşit Rahmeti. (1970c). *Baburnâme - Babur’un Hâtıratı-III*. İstanbul: MEB Devlet Kitapları.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur. (1987). *Vekayi Babur’un Hâtıratı*. (Doğu Türkçesinden çeviren: Reşit Rahmeti Arat)- I. (2. Baskı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sulton, Hayriddin. (2005). *Saodat sohili qissalar hikoyalar esselar*. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.
- Zahiriddin Muxammad Bobur. (2002). *Boburnoma*. (Tahrir hay’ati: Abdugafur Abdurashidov, Bobur Alimov va boshk. / Porso Shamsiyev, Sodik, Mirzayev va Eyji Mano (Yaponiya) nashrlari asosida qayta nashrga tayyorlovchi: Saidbek Hasanov / Mas’ul muharrir: Vahob Rahmonov). Toshkent: «Sharq» nashriyot-matbaa aktsiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.
- Karimov, Bahodir. (2019). Boburnoma’dan “O’tkan kunlar’ga. *Jahon adabiyoti jurnali* (4).
- Normatov, Umarali. (2007). *Ijod sehri*. Toshkent: «Sharq» nashriyot-matbaa aktsiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.
- Sultonov, Xayriddin (1993). Boburning Tushlari. *Boburning tushlari: Qissalar. Hikoyalar. Esselar*. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
- Mamajonov, S. (1975). *Ulug’ Vatan Urushi Davrida O’zbek Adabiyoti*. Toshkent: G’afur G’ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
- Karakaş, Ş. (2012). *Özbek edebiyatı yazıları*. Ankara, Kurgan Edebiyat Yayınları.

Araştırma Makalesi / Research Article

**Historical Stories Inspired by the Bāburnāma in Modern Uzbek Literature:
An Analysis of Nuqta and Oy Botgan Pallada**

*Modern Özbek Edebiyatında Babürname'nin Kaynaklık Ettiği Tarihi
Hikâyelerden Nuqta ve Oy Botgan Pallada Hikâyeleri Üzerine*

Veli Savaş YELOK

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Contemporary Uzbek literature has charted a new path for itself based on renewed literary thought within the framework of developments following Uzbekistan's independence. In this context, innovations and changes have occurred in its nature, content, and style. This transformation has provided the opportunity to approach history from an objective perspective and to reflect it in literary works. Changes have occurred in the themes that form the subject matter of literature, the methods and techniques of their expression, and within the framework of the social and aesthetic responsibility assumed by literature. Approaching history with sincerity and portraying it impartially in literature, which became prominent during and after the independence period, emerged as a defining characteristic of literary texts produced during these years; writers particularly regarded this as a responsibility. In the development of contemporary Uzbek literature, Hayriddin Sultan, who entered the literary world in the 1980s, has established himself as a promising writer for Uzbek literature with his fluent narrative style, simple and harmonious language, and profound ideas. In this sense, when his works are read and considered in chronological order, the progression in terms of content and style, which becomes increasingly evident from one work to the next, as well as his pursuit of literary craftsmanship and his efforts to refine it, are immediately noticeable. The hustle and bustle and worries of the Uzbek people in their daily lives, marked by a seemingly simple lifestyle, their exposure to the trials and blows of fate, their defeats and victories, and their striving to find their place and value in society are vividly portrayed in Sultan's works, becoming the core content.

During and after the independence period, Uzbek writers, who approached history with sincerity and reflected it impartially in literature, produced narrative texts on historical subjects, considering this a responsibility. In this regard, narrative texts depicting the personality and troubled life of the shah and poet Babur are particularly noteworthy, not only for the events and people they portray but also for their language and style. These works emphasize Babur's virtues, which serve as an example for people of all eras. Hayriddin Sultan, in his stories written within this framework, draws inspiration from the information found in the *Bāburnāma* and enriches it with his imagination. However, it is important to note that the story *Oy Botgan Pallada* holds a special place among them. This story is the first work in Uzbek literature based on the *Bāburnāma*. Published in 1977, this story holds particular significance considering the period in which it was written and published. During those years, both writing and publishing stories about historical figures required considerable courage. Writing about historical heroes was considered “nostalgia for the feudal period and idealization of the personalities of that era”

within the framework of “Soviet reality.” The life of an author who wrote such a work, which may arouse a sense of national pride among the people, could be endangered.

In this context, Hayriddin Sultan, in his stories *Oy Botgan Pallada* and *Nuqta*, reimagines history in accordance with Babur’s narrative in the *Bāburnāma*. A careful examination of the sequence of events in these works reveals that they help readers form a clear picture of both Babur’s life and his personality. Furthermore, in these stories, Sultan illustrates Babur’s broad worldview and various aspects of his character, emphasizing that he was both a meticulous ruler and a compassionate father. He portrays Babur as a person who is sensitive to language, a statesman who is attentive to those around him, and a leader who values consultation. This story focuses on Babur’s youth. In the narratives about the years 1501–1502 in the *Bāburnāma*, Babur mentions his wanderings and records that he was also in Piskent during these years. Sultan enriches the information about this event in the *Bāburnāma* with his imagination and divides it into two parts. These parts are presented in the form of a dialogue between Babur and Noyan. In his story, Sultan conveys Babur’s experiences in this region to the reader through a monologue, allowing Babur to express his memories directly. The author’s choice of this technique was likely intended to more effectively convey Babur’s psychological emotions and inner desires.

In this story, Sultan re-enacts history based on this information. The author gives the name Abdülkerim to the strong young man with a jet-black beard described by Babur. He states that the old woman, whose face is yellow and withered like autumn leaves, is one hundred and sixteen years old; he has this old woman close her eyes and recall the sorrowful days of the past. She recounts the troubles caused by the Mongols, and in the end, the author refers to the points written by Babur in his work. Hayriddin Sultan’s story *Nuqta* stands out more prominently due to its approach to the subject, narrative style, the abundance of historical information, and its characters. When describing the events of 1528 in the *Baburnama*, information about the visit of Humayun’s envoys is presented, and the text of the letter sent to Humayun is included in the story in its entirety. The author divides this text into 11 parts, skillfully narrating the unforgettable events of Babur’s life and the changes in his emotional state during the process of writing the letter. A careful analysis of the chain of events reveals that they provide the reader with an opportunity to form a clear picture of both Babur’s life and his personality. In the story, a striking aspect of Babur’s personality is depicted through the events at Zerrin Pass. Although the period of the events is specified and the mystery of the subject is emphasized, Sultan primarily directs the reader toward the main objective, i.e., understanding Babur’s feelings of beauty, goodness, humanity, and sincerity. The author prefers to achieve this goal not through artificial persuasion, but by conveying the general spirit of the work, revealing the true nature of the characters, and demonstrating their noble virtues through their attitudes and behaviors.

Conclusion

Hayriddin Sultan has significantly contributed to the development of Uzbek national literature through his works. In doing so, he has created works that showcase the new possibilities of the short story genre, achieved through experimentation and exploration. In general, he focuses on subjects that he personally resonates with or finds meaningful, as well as cases and characters that fall within his sphere of interest. He consistently approaches his subjects, whether depicting modern life or historical events, from the perspective of spiritual and aesthetic necessity. In almost all of his stories, there is a strong adherence to the principle of nationality. His literary talent and works are notable for their ability to clearly convey the distinctive features of contemporary Uzbek literature, which indicates that Sultan’s works possess literary, aesthetic, didactic, and educational significance.